

Thomas Berns, Violence de la loi à la Renaissance. L'originnaire du politique chez Machiavel et Montaigne, Paris: Editions Kimé 2000, 454 p.

Thomas Berns privilegieert in zijn omvangrijke en boeiende studie over de status van de wet in de Renaissance twee denkers die een ietwat marginale positie innemen in de geschiedenis van de filosofie. Daar waar de filosofie sinds Plato uit is op het denken van de eenheid en het fundament van de werkelijkheid, en haar roeping ziet in het bereiken van absolute waarheden, legt zowel Machiavelli als Montaigne de nadruk op de diversiteit, op het conflictuele aspect van de werkelijkheid en op het belang van de contingentie, zoals ze tevens wijzen op de relativiteit van de kennis en van de morele normen. Deze denktrant zet zich ook door daar waar deze twee auteurs de oorsprong onderzoeken van de wet. Machiavelli en Montaigne onderstrepen het historisch, contingent karakter van de wetten. Deze laatste zijn als product van de wisselvalligheden van het maatschappelijk leven en van de geschiedenis gekenmerkt door hun bijzonderheid en door de conflicten waaruit ze voortvloeien.

Het relativisme van Machiavelli en Montaigne is natuurlijk al herhaaldelijk belicht. De opzet van Berns is echter aan te tonen dat de stelling van de historiciteit van de wetten er bij deze denkers toe leidt uiteindelijk opnieuw het probleem van de autoriteit van de wet te stellen. De kwestie van de oorsprong van de wet wordt met andere woorden door de historische invalshoek niet louter gereduceerd tot de diversiteit of de conflictualiteit van de werkelijkheid. Precies de bindende relatie van de wet met haar oorsprong maakt het onderwerp uit van Berns' boek. Deze laatste wijst echter op het specifieke karakter van de referentie naar de oorsprong: als Machiavelli en Montaigne de wet oorspronkelijk denken ('penser la loi originnairement', p. 25), dan betekent dit niet dat een directe relatie tot de oorsprong wordt gelegd, in die zin dat deze laatste conceptueel zou worden gevat: 'ce qui nous est refusé, au profit du multiple, du conflit, de la violence, c'est la détermination conceptuelle de l'origine [...] toute détermination conceptuelle de l'origine en dissout l'originarité.' (p. 407) De relatie tot de oorsprong is dus altijd indirect: 'l'origine ne s'aborde jamais en tant que telle [...] Au contraire, elle s'est toujours révélée dans sa duplicité, comme surgissant de son propre rejet, comme différée.' (p. 407)

Deze stelling, waar men uiteraard de invloed van het denken van Derrida in herkent (naar wie trouwens verschillende malen expliciet wordt gerefereerd), wordt bij Machiavelli en Montaigne op twee verschillende, zelfs diametraal ten opzichte van elkaar staande manieren uitgewerkt. Uit de interpretatie die Machiavelli geeft van de geschiedenis van het oude Rome, en meer bepaald van de mythe van de broedermoord van Romulus, blijkt volgens Berns dat er een circulaire relatie bestaat tussen de wet en de conflicten. De cruciale vraag komt erop neer te verklaren hoe de wanorde van de conflicten kan leiden tot de orde van de wet. Dit dilemma kan alleen worden overwonnen als men er rekening mee houdt dat de conflicten geen goede wetten zouden geven indien ze niet reeds zelf waren gekenmerkt door de deugd die de wetten voorschrijven: 'Le désordre permet l'ordre dans la mesure où l'ordre a aussi toujours déjà précédé ce désordre, mais sans pour autant l'empêcher puisque seul le désordre permet de penser la naissance de l'ordre.' (p. 117) 'La vertu [...] est maintenue dans les tumultes par ce qui naît d'eux: la loi.' (p. 117) Of nog: 'la loi naît des dissensions dans la mesure où celles-ci ont été modelées par la loi.' (p. 142) Kortom, de immanentie van de wet in de geschiedenis kan zich slechts kan manifesteren door een voortdurende terugkeer naar het moment van de oorsprong van de wet.

In de *Essais* van Montaigne vindt men eveneens een noodzakelijke relatie tussen de sfeer van de diversiteit en een oorsprong die zich daartoe niet laat reduceren. Enerzijds geeft Montaigne een demystificatie van de wetten: hij toont aan dat elke poging tot empirische of rationele fundering van de wet tot mislukken gedoemd is. Er bestaat een tegenstelling tussen de algemeenheid van de wet en het particularisme van haar oorsprong. Berns toont heel goed aan dat het hier gaat om een tegenstelling die de juridische sfeer te boven gaat. Het nominalisme van Montaigne maakt dat het universele voortdurend geproblematiseerd wordt ten voordele van het singuliere. De gebrekkige relatie tussen het algemene en het particuliere wordt door de auteur en zijn commentator uitvoerig gethematiseerd. Anderzijds is het zo dat de demystificatie van de wet haar niet vernietigt. Er is voor Montaigne slechts wet in zoverre haar oorsprong (in de diversiteit en de contingentie) wordt genegeerd of uitgewist (p. 394). De autoriteit van de wet heeft uiteindelijk een mystieke fundering, dit betekent een relatie met iets wat verborgen, verloren of afwezig is (p. 387).

In laatste instantie ontwikkelt Berns deze problematiek met het oog op het huidig politiek-filosofisch debat. In het voetspoor van de studies van Q. Skinner en van J.G.A. Pocock over het politiek denken van de moderne tijd wijst hij op het bestaan, naast een liberaal paradigma, van een republikeins model, dat de nadruk legt op de contingentie van de politieke vrijheid, op het gevaar van politieke corruptie, en op het belang van de deugd en van de actieve deelname van de burger aan het politieke leven. Hier zou zich een derde weg aanbieden die toelaat de dichotomie te doorbreken eigen aan het

hedendaags debat tussen communitaristen en liberalen. Berns wil met de behandeling in het bijzonder van Machiavelli wijzen op de mogelijkheid en de noodzaak van dit republikeins perspectief, maar daarbij de nadruk leggen op het recht, dikwijls verwaarloosd door de theoretici van het republikeinse denken, omdat precies het liberalisme de juridische sfeer een centrale plaats toebedeelt. In het perspectief van Machiavelli en Montaigne kan de autoriteit van de wet worden gedacht zonder dat er a priori een breuk met de diversiteit wordt verondersteld, met andere woorden zonder dat er een eenheid wordt verondersteld (van de gemeenschap, het moreel individu) zoals dat zowel bij de communitaristen als de liberalen gebeurt. In het republikeinse model kan de wet worden gedacht als datgene wat de burger aanzet tot handelen, en niet enkel als bescherming tegen de dwang. De politieke sfeer krijgt daarbij een primordiale rol.

Alhoewel Berns dus geen historische studie wil schrijven, maar zijn argumentatie over Machiavelli en Montaigne ontwikkelt in functie van de problematiek van de hedendaagse politieke filosofie, geeft hij toch een uitvoerig commentaar op de historische en rechtsfilosofische debatten van de Oudheid en de Renaissance. Om maar een aantal voorbeelden te noemen: de opeenvolgende interpretaties van de broedermoord van Romulus worden in herinnering gebracht, Montaigne's opvatting over het recht wordt gesitueerd tegenover dat van de humanisten van zijn tijd. De lezer is dus ongetwijfeld onder de indruk van de rijkdom van de door Berns ontwikkelde perspectieven, al kan hij eventueel enige reserve aantekenen tegen de filosofische premissen van de auteur of tegen zijn methodologie.

Inderdaad, geheel in overeenstemming met de derridiaanse stelling dat de oorsprong nooit kan worden geobjectiveerd, ontplooit Berns een gedachtegang die zich voortdurend ontdebelt, en vertakt, en onverenigbaar lijkt met een eenduidige methode (Berns spreekt zelf van een 'méthode aporétique', p. 15, en van een 'non-méthode', p. 15) of met enige duidelijke conclusie (halverwege schrijft hij: 'l'ensemble des données si diffuses qui ont été discernées jusqu'ici [...] me semblent résister à toute synthèse', p. 204). Ook de ingewikkelde syntaxis weerspiegelt deze denkbeweging goed en maakt het de lezer niet gemakkelijk.